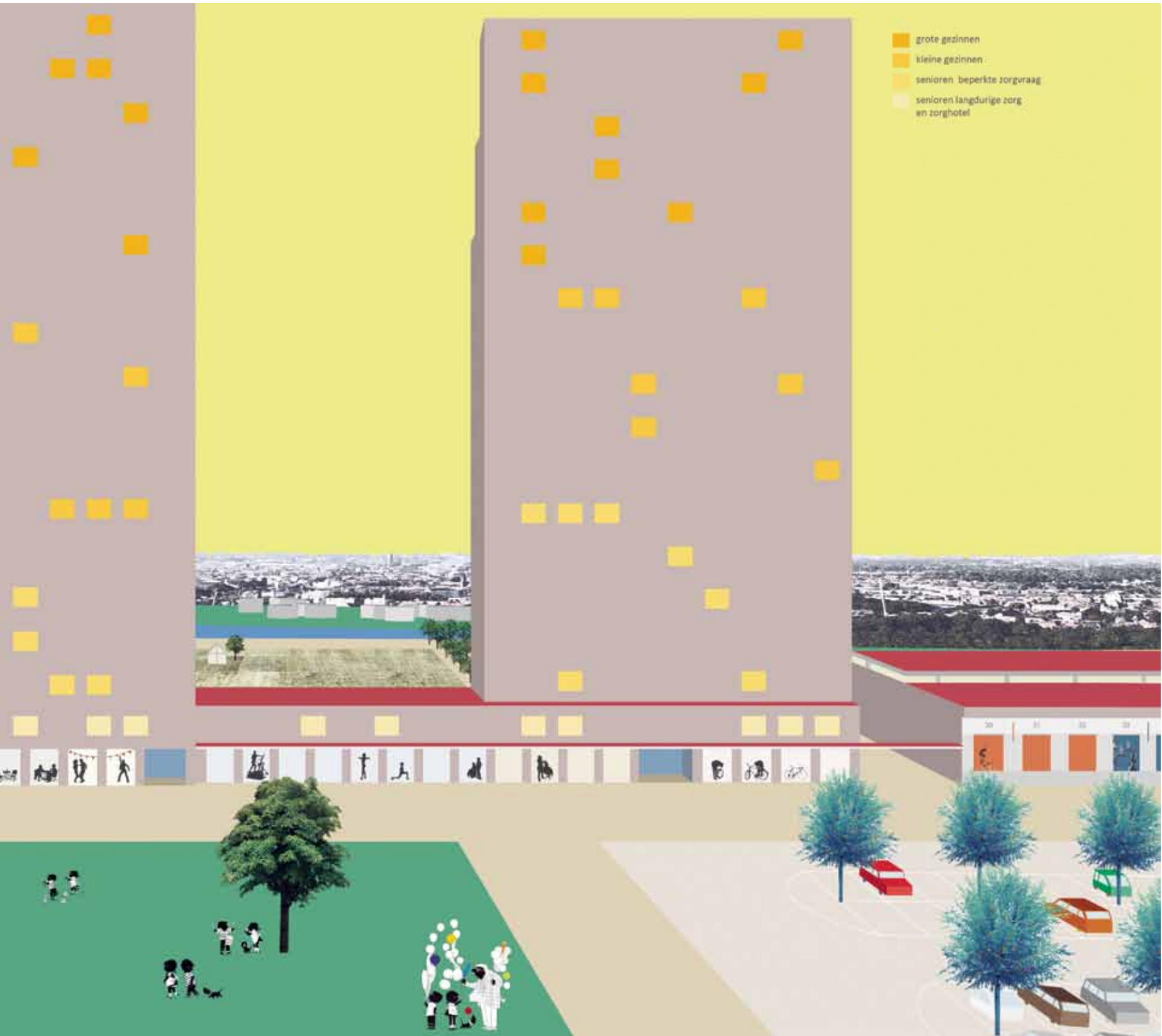

Choreografie voor de gezonde stad

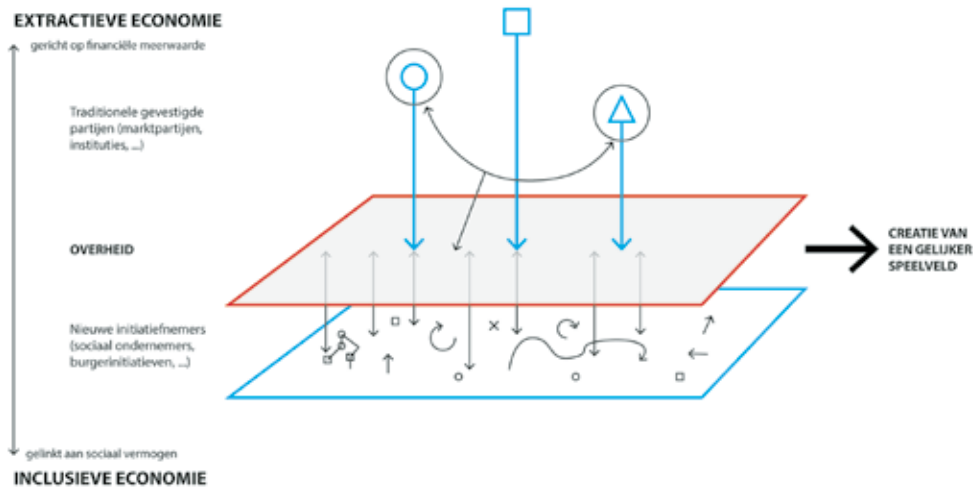
Een van de voorstellen uit het Utrechtse projectatelier: kleinschalige voorzieningen in de plint van nieuw te bouwen woontorens moeten de leefbaarheid in de wijk Overvecht verbeteren. Illustratie De Smet Vermeulen Architecten

Voor de Internationale Architectuur Biennale Rotterdam werkte een team ontwerpers onder leiding van de Belgische stedenbouwer Joachim Declerck in Utrecht aan ontwerpen voor een ‘gezonde stad’. De gemeente is enthousiast: ‘De uitdaging is oplossingen voor plekken te bedenken die ook toepasbaar zijn op andere locaties.’

Tekst Martin
Woestenburg

Een gezonde stad staat of valt volgens Joachim Declerck en zijn team in de eerste plaats met solidariteit. Op het vlak van gezondheid doet Utrecht het bovengemiddeld goed, maar er zijn nog steeds grote verschillen tussen de wijken. Het verkleinen van die ongelijkheid moet een speerpunt zijn bij een gezonde verstedelijking. Dat vereist een actieve overheid. Dat los je niet op door de verantwoordelijkheid volledig bij de burgers te leggen, en ook niet door alles aan marktpartijen over te laten, menen de ontwerpers. ‘Utrecht heeft een heel positief zelfbeeld’, vindt Declerck. Samen met de in sociale stedenbouw gespecialiseerde Belgische architect Els Vervloesem gebruikte hij de afgelopen twee jaar de Utrechtse wijk Overvecht en de Merwedekanaalzone als laboratorium voor een ontwerpend onderzoek naar de verhouding tussen ruimtelijk ontwerp, gezondheid en economie. Zijn team bestaat uit het Nederlandse bureau Must en de Belgische bureaus De Smet Vermeulen architecten en Architecture Workroom Brussels waar Declerck en Vervloesem deel van uitmaken. Het ontwerp onderzoek vindt plaats in nauwe samenwerking met de gemeente. Dit kenmerkt volgens biennaledirecteur George Brugmans de IABR-projectateliers: samen naar vernieuwende oplossingen

zoeken, zonder de last van regelgeving, de politieke waan van de dag of kritische media. **Hoge opleidingsgraad** ‘Zo’n manier van stadsontwikkeling vraagt inderdaad een positief mensbeeld’, bevestigt directeur Volksgezondheid Hetty Linden van de gemeente Utrecht. Zij zet de stad energiek neer als ‘gezondheidsstad’. Utrecht is een van de gezondste steden van Nederland, volgens Linden onder meer vanwege de hoge opleidingsgraad. ‘Voor de gezondheid zijn werk en onderwijs het belangrijkste. De helft van onze bevolking is hogeropgeleid, vooral in gezondheidszorg, geestelijke verzorging en sociale richtingen.’ ‘We waren in Utrecht al op weg’, waardoor de gemeente volgens Linden van meet af aan enthousiast was om mee te doen met het projectatelier van de IABR. ‘Utrecht wil een modelregio zijn voor gezond stedelijk leven. Ook al woon je dicht op elkaar, toch kun je een gezonde leefomgeving scheppen. 27 procent van wat er in Utrecht wordt verdiend komt van bedrijven die zich bezighouden met gezondheid, denk aan het Universitair Medisch Centrum Utrecht, het RIVM, het Hubrecht Instituut en tal van spin-offs en start-ups.’ Wijken als Kanaleneiland en Overvecht

De gemeente moet als ‘choreograaf’ optreden om allerlei partijen met elkaar in contact te brengen en te stimuleren tot nieuwe verdienmodellen – om gezamenlijk te komen tot oplossingen voor vraagstukken op het gebied van zorg, gezondheid en leefbaarheid. Illustratie De Smet Vermeulen Architecten

Door de fusie van scholen gaan ontmoetingsplekken verloren. Kunnen de leegkomende schoolgebouwen een zorgfunctie krijgen? Illustratie Architecture Workroom Brussels

zijn zorgenkindjes, vertelt Hetty Linden. Bewoners van Overvecht maken de hoogste zorgkosten van Nederland, en hun aantal gezonde levensjaren ligt gemiddeld twaalf jaar lager dat van mensen in de omringende wijken Tuindorp, Voordorp en Wittevrouwen. Daarnaast heeft Utrecht tal van ruimtelijke opgaven. Zo zal de stad groeien van 330.000 inwoners nu naar zo’n 400.000 in 2040, en die groei zal vooral binnen de bestaande stadsgrenzen plaatsvinden. Ook wil de gemeente mensen stimuleren de auto te laten staan en te kiezen voor de fiets en wandelen. Om deze opgaven ter hand te nemen stelt de gemeente zich op als ‘responsieve overheid’ die samen met andere Utrechters nieuwe maatschappelijke waarden toevoegt aan een stad – denk aan het maken van ontmoetingsplekken in de openbare ruimte. Dit sluit aan bij de oproep van curator Maarten Hajer van de IABR voor een nieuwe economie: ‘We moeten naar een economie die meehelpt om uitdagingen van een stad op te lossen.’ Linden: ‘We zoeken investeerders die onze filosofie delen. De dialoog is gestart, en we willen de IABR benutten om die dialoog verder te brengen.’

Verrijkend

Ontwerper Declerck en zijn team gingen op zoek naar de natuurlijke ontmoetingsplekken in Utrecht. ‘Hoe kun je bestaande sociale netwerken gebruiken als motor voor de stadsontwikkeling? Utrecht kijkt heel erg vooruit. De stad is zich weinig bewust van de bestaande kwaliteiten in de wijken.’ Teamgenoot Vervloesem: ‘In Overvecht zijn een hoop buurtscholen die dreigen te verdwijnen door de vele fusies tussen scholen. Maar kun je zo’n schoolgebouw en het bijbehorende sociale weefsel niet beter inzetten als een waarde die je al hebt?’ Dat was voor Linden een eyeopener. ‘De manier waarop het ontwerpteam naar dingen kijkt vind ik verrijkend. Er staan bijvoorbeeld nu kleine schooltjes leeg op plekken waar wijkbewoners elkaar eerst ontmoetten. De ontwerpers wijzen ons erop dat je die netwerken opdoekt als je daar woningen gaat bouwen.’ De ontwerpers pleiten dan ook voor koppeling van opgaven. Zoals sociale samenhang met de ruimtelijke bouwopgave. Zo ontstaan nieuwe ontwerp vragen voor plekken als scholen, sporthallen of winkelcentra die van oudsher een ontmoetingsfunctie hadden.

Op een hoger schaalniveau ziet Linden ook het belang van koppelingen van opgaven: ‘Gezondheid koppelen aan het mobiliteitsvraagstuk, dat is een ambitie van Utrecht. Dat is een ontwerp vraag. Elke koppeling is een ontwerp vraag. Zo zou je een atlas kunnen maken van de gezondheidssituatie in Utrecht. Dan kun je zien welke koppelingen er zijn te leggen om dat te bevorderen, en welke ontwerp vragen er dus zijn. Daarmee kun je in gesprek met projectontwikkelaars en investeerders. In die zin is zo’n aanpak een ondernemende stedenbouw.’ Het probleem van die ontwerp vragen is volgens Declerck en Vervloesem dat die op een bepaalde plek gericht zijn, met zijn eigen belanghebbenden. Daarom bundelden zij de ontwerp vragen uit de wijken Overvecht en Merwedekanaal tot ontwikkelprincipes die breder toepasbaar zijn. ‘De ontwikkelprincipes zitten tussen oplossingen op maat en principes die als model dienen. De uitdaging is om te zorgen dat het niet een oplossing is voor één plek, maar dat die vertaalbaar is naar andere plekken waar dezelfde problemen bestaan.’

Individuele dansers

Declerck erkent dat de stadsontwikkeling kampt met uiteenlopende partijen en belangen, van buurtorganisaties tot multinationale ondernemingen. De overheid heeft volgens Declerck de taak om al die grote en kleine partijen met elkaar in contact te brengen en te bewegen tot het bedenken van nieuwe verdienmodellen. Declerck ziet de gemeente hierbij als choreograaf: ‘Het zijn allemaal individuele dansers die je in een gezamenlijke choreografie moet passen.’ Er zijn talloze voorbeelden van zo’n choreografie te bedenken, aldus Declerck. ‘In Overvecht stellen de ontwerp teams voor om schoolgebouwen in samenwerking met lokale initiatiefnemers om te vormen tot centra voor maatschappelijke functies, zoals zorg. Een ander voorstel voor Overvecht is om ruimte voor kleinschalige laagdrempelige wijkvoorzieningen in te bouwen in projecten. Dat kan bijvoorbeeld door op strategisch gelegen locaties hoogbouw in te passen die het project zo in één klap financieel haalbaar maakt én voldoende kritische massa en draagvlak creëert.’ Een vergelijkbare puzzel speelt rondom de Vechtclub XL – een bedrijfsverza-

IABR 2016: ECONOMIE VAN DE TOEKOMST

De Internationale Architectuur Biennale Rotterdam (IABR) staat dit jaar onder leiding van directeur George Brugmans en hoofdcurator Maarten Hajer. In deze zevende editie staat de samenhang tussen ruimtelijke vormgeving en de economie van de toekomst centraal onder de noemer ‘next economy’. Met het oog op de klimaatverandering, mondiale verstedelijking, de opkomst van nieuwe technologieën, groeiende migratiestromen en toenemende maatschappelijke ongelijkheid streven Hajer en zijn team van curatoren daarbij, vanzelfsprekend, naar duurzaamheid. Het programma in Rotterdam bevat een tentoonstelling met zo’n zestig voorbeeldprojecten naast films en publieksbijeenkomsten. De IABR onderzoekt, net als in eerdere edities, hoe het ruimtelijk ontwerp kan bijdragen aan het beter en slimmer functioneren van de stad. In de aanloop naar de biennale is een reeks IABR-ateliers gehouden in Rotterdam, Utrecht, Groningen, Brussel en Albanië. Volgens de beproefde IABR-methode werkten ontwerpers, politici, ondernemers, bewoners en academici daar de afgelopen jaren samen aan actuele vraagstukken zoals ‘gezonde stad’ of ‘nieuw energielandschap’. Met ontwerpend onderzoek en zo’n lokale of regionale focus moedigt de IABR beleidsinitiatieven aan die uiteindelijk resulteren in duurzame, toekomstbestendige steden.

Martine Bakker

WECYCLERS: FIETSEN EN RECYCLEN INEEN

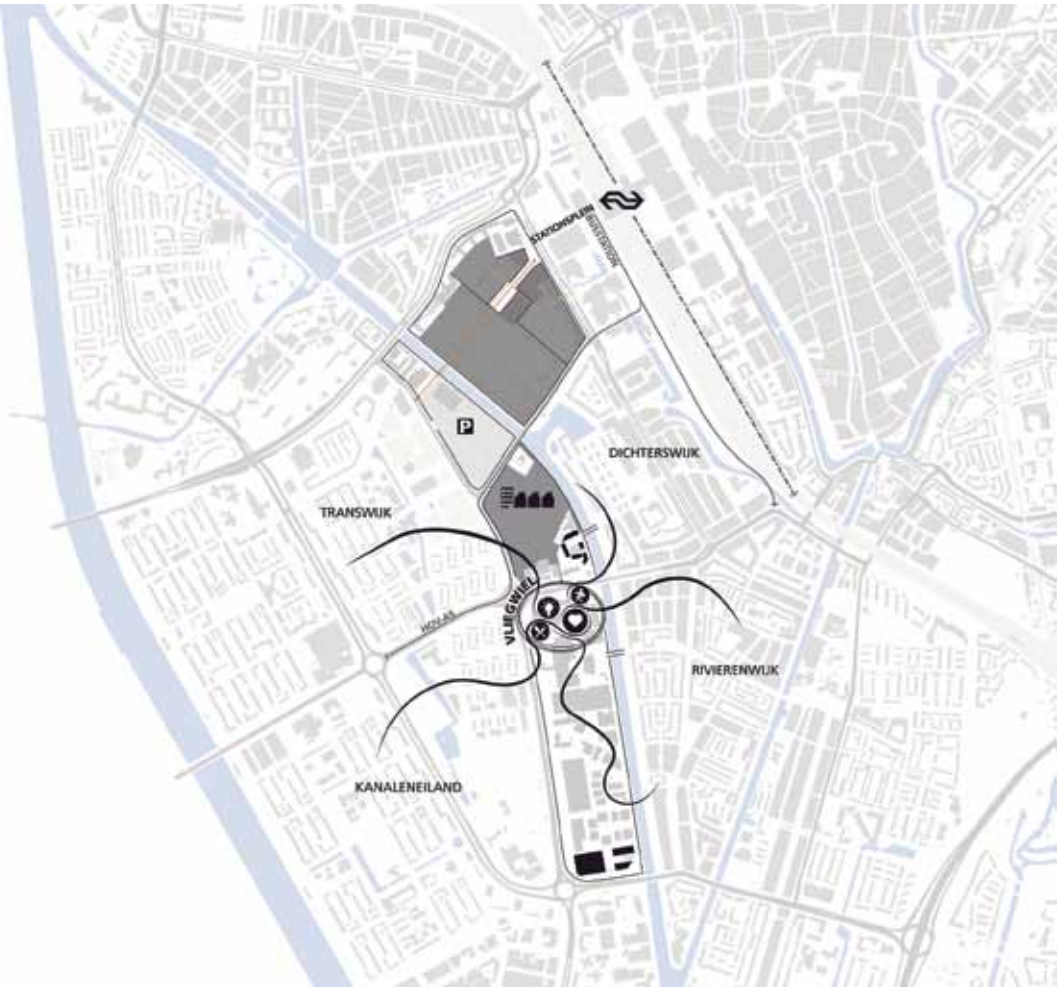
In de Nigeriaanse miljoenenstad Lagos ligt overal afval op straat. De beschikbare vuilniswagens kunnen minder dan de helft van de plaatselijke afvalproductie aan. Het afval blijft vooral liggen in de sloppenwijken, terwijl het daar met de hygiëne toch al slecht is gesteld. Omdat de plaatselijke overheid weinig deed aan recycling richtte Bilikiss Adebisi met twee partners in 2012 een fietsdienst op voor de inzameling van recyclebaar huishoudelijk afval. Wecyclers – zo noemen ze het initiatief – betaalt bewoners voor het inleveren van afval. Voor plastic flessen, plastic zakjes en aluminium blikjes betalen zij in punten via sms, die bewoners kunnen omzetten in bijvoorbeeld beltegoed of voedsel. De aankondiging van het ophaalschema gebeurt ook via sms. De fietsen zijn een goedkoop, milieuvriendelijk alternatief voor gemotoriseerd vervoer. Bovendien kunnen fietsen beter uit de voeten in de sloppenwijken dan de grote vuilniswagens. Het is een oplossing die pas werkt als meerdere mensen meedoen, waarmee Wecyclers niet alleen milieuvriendelijkheid propageert, maar ook maatschappelijk bewustzijn. Als succesvolle ondernemer is Bilikiss Adebisi daarbij ook nog eens een voorbeeld van wat je als vrouw kunt bereiken. (M.B.)

Foto: Emmanuel Museruka

PAPYRUS BEVORDERT SCHOOLPRESTATIES

In Oeganda hebben scholen nauwelijks sanitaire voorzieningen en maandverband is duur, waardoor meisjes maandelijks schooldagen missen. De maatschappelijke organisatie MakaPads loste dit op door maandverband te introduceren dat is gemaakt van papyrus die langs de rivieren en in moerasen groeit. Het project werd opgezet op aandringen van vrouwen uit een vluchtelingenkamp bij de hoofdstad Kampala en geleid door ingenieur Moses Musaazi. Hij experimenteerde eerst met olifantsgras en bananenvezels. Het verband dient hygiënisch, absorberend en milieuvriendelijk te zijn, zodat het na gebruik biologisch afgebroken kan worden. MakaPads is een instant succes. In 2016 waren drie fabriekjes samen goed voor zo’n vier miljoen maandverbandjes. Veel vluchtelingen vonden werk bij MakaPads. Ook de papyrus wordt geoogst door vrouwen in de kampen. De naam MakaPads is afgeleid van ‘Maka’, wat in het Lugandees ‘thuis’ betekent, en tevens de afkorting is van: menstruation, administration, knowledge, affordability. De UNHCR neemt 90 procent van de productie af voor zo’n 55.000 vrouwen en meisjes in vluchtelingenkampen. Oegandese meisjes krijgen het verband ook op school aangereikt en leren daar over het belang van goede hygiëne en voeding en wat er allemaal met hun lijf gebeurt in de puberteit. (M.B.)

Een broedplaats, zoals de Vechtclub XL in het Utrechtse Merwedekwartier, is volgens de ontwerpers van het projectatelier een vliegwieltje voor sociale projecten in de omliggende buurten. Illustratie Must stedenbouw

melgebouw voor culturele ondernemers langs het Merwedekanaal dat eigenlijk voor woningbouw plaats zou maken. Vechtclub XL is tijdens de economische crisis ontstaan en uitgegroeid tot een levendig centrum in de wijk. Declerck: ‘Overheid en projectontwikkelaar zullen hier met elkaar moeten zoeken hoe ze tegelijkertijd de sociale dynamiek kunnen behouden en de nieuwe economische motor ook rendabel krijgen. Daarbij moeten we niet terugvallen op de oude modus van slopen en nieuwbouw.’

Scharrelruimtes

Het samenwerken met ontwerpers noemt Linden inspirerend: ‘Ik heb wel eens tegen mijn collega’s gezegd bij een bijeenkomst over het stationsgebied: waarom maken we in de plint geen scharrelruimtes? Je brengt daar mensen bijeen om dingen te doen die ze echt leuk vinden, en zulke plekken kunnen

vervolgens uitgroeien tot start-ups in catering, beweging of andere kleine bedrijvigheid.’ Zoiets past volgens haar ook goed bij een responsieve overheid. En dus ook bij het bevorderen van stedenbouw in dienst van de gezonde stad. Teamlid Els Vervloesem is positief over de mogelijkheden in Utrecht. ‘Een gemeente als Utrecht heeft veel meer grondeigendom dan gemeentes in België, dus heb je een onderhandelingsbasis. In Nederland is het eigenlijk een makkie.’

De Internationale Architectuur Biennale Rotterdam vindt plaats van 23 april tot en met 10 juli

STREETLIFE®

Extraordinary for Landscape Architects

STREETLIFE staat voor innovatieve ontwerpen in straatmeubilair, boomproducten en bruggen. De Streetlife Collectie bestaat o.a. uit: Straatmeubilair | Zitbanken | Groene Banken | Boombakken | Tafels | Boomroosters | Fietsbeugels | Hekwerken | Bruggen & Dekmateriaal

STREETLIFE | Oude Singel 144 2312RG Leiden Nederland | streetlife@streetlife.nl | www.streetlife.nl | t. +31 (0) 71 524 68 46 | f. +31 (0) 71 524 68 49